

KIESRAAD

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA 's-GRAVENHAGE

Onderwerp

Rapport commissie besluitvorming
stemmachines en uw vragen daarover

Bij brief van 26 april jl. zond u de Kiesraad het rapport van de commissie besluitvorming stemmachines en uw standpunt over dit rapport, zoals u dat aan de Tweede Kamer heeft aangeboden. De Kiesraad bedankt u voor de toezending van deze stukken.

In uw brief stelt u de Kiesraad, in verband met de voorbereiding van het Algemeen Overleg tussen u en de Vaste Commissie Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer op 24 mei a.s., een aantal feitelijke vragen over de relatie tussen Groenendaal Bureau voor verkiezingsuitslagen en de Kiesraad. In het overleg met de Kamer zal echter wellicht ook gevraagd worden naar uw standpunt over de passages in het rapport die de Kiesraad betreffen. De Kiesraad zou het op prijs stellen als u de visie van de Kiesraad op het rapport bij uw standpuntbepaling zou willen betrekken. Dit is wat betreft de Kiesraad te meer van belang nu noch de huidige voorzitter en leden noch het secretariaat van de Kiesraad zijn gehoord door de commissie. Bij deze brief is de verklaring gevoegd die de Kiesraad naar aanleiding van de verschijning van het rapport op zijn website heeft geplaatst. De Kiesraad zou deze verklaring en het gestelde in deze brief graag mondeling aan u toelichten. In uw brief van 17 april jl. (kenmerk 2007-0000071836) kondigde u aan een kennismakingsgesprek met de Kiesraad te willen voeren. De Kiesraad zou dit gesprek, gelet op het voorgaande, bij voorkeur vóór het Algemeen Overleg van 24 mei laten plaatsvinden.

In het onderstaande geeft de Kiesraad antwoord op uw vragen vergezeld van een toelichting. Aan het slot van deze brief zullen de antwoorden worden samengevat.

U vraagt de Kiesraad in de eerste plaats naar de laatste stand van zaken in de onderhandelingen met Groenendaal Bureau voor verkiezingsuitslagen (hier verder aangeduid als Bureau Groenendaal) over "de overname van de licentie" voor de uitslagberekeningsprogrammatuur voor de komende verkiezing van de leden van de Eerste Kamer.

Datum
8 mei 2007

Ons kenmerk
2007-0000168251

Onderdeel
secretariaat Kiesraad

Inlichtingen
J. Schipper-Spanninga
T (070) 426 6844
F (070) 426 6089

Uw kenmerk
2007-000147696

Blad
1 van 5

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.kiesraad.nl

Datum
8 mei 2007

Ons kenmerk
2007-0000168251

Onderdeel
secretariaat Kiesraad

Blad
2 van 5

Deze onderhandelingen hebben inmiddels, na een aanvankelijke weigering, geleid tot overeenstemming met Bureau Groenendaal over de verstrekking van een licentie – dat wil zeggen een gebruiksrecht, geen overname van de programmatuur - voor de ISS-programmatuur (editie EK 2007) . De contractuele afwikkeling zal deze week plaatsvinden.

Meer in het algemeen zijn de relaties met Bureau Groenendaal op een wat andere leest geschoeid. In het verleden was er geen sprake van gebruik van het ISS-programma door het secretariaat van de Kiesraad, maar van een algehele ondersteuning door Bureau Groenendaal, die ook de invoer van de gegevens in de programmatuur voor zijn rekening nam. Met ingang van de verkiezing voor de leden van de Eerste Kamer is ervoor gekozen te werken met een licentie op de programmatuur. Bureau Groenendaal is nog wel te raadplegen bij gerezen problemen (helpdeskfunctie, een gebruikelijke afspraak bij licentie-overeenkomsten), maar de invoer van de gegevens in het programma geschiedt nu volledig door het secretariaat van de Kiesraad zelf. Overigens is al in het voorjaar van 2006 met Bureau Groenendaal gesproken over een dergelijke werkwijze. Dit kon bij de Tweede Kamerverkiezing in november 2006 echter nog niet worden toegepast vanwege de vervroegde verkiezingen en de nog niet voltooide uitbreiding van de capaciteit van het secretariaat.

Voor de goede orde meldt de Kiesraad dat Bureau Groenendaal, op contractsbasis, na afloop van een verkiezing de elektronische gegevens voor de databank verkiezingsuitslagen op de website van de Kiesraad levert.

De Kiesraad meent dat er sprake is van een zakelijke verhouding met Bureau Groenendaal. De Kiesraad herkent zich dan ook niet in het oordeel van de commissie besluitvorming stemmachines dat de Kiesraad zich als opdrachtgever van Bureau Groenendaal in een omhelzing met Bureau Groenendaal bevindt c.q. door zijn afhankelijke opstelling niet zelden gevangen is geweest door Groenendaal.¹

Een en ander neemt niet weg dat de Kiesraad wel tot op zekere hoogte steunt op de diensten van Bureau Groenendaal. Dit vindt zijn oorzaak echter niet in de manier waarop de Kiesraad met dit bedrijf relaties onderhoudt, maar in het feit dat de Kiesraad in een keten werkt en in het gegeven dat er tot nu toe geen sprake is van een goedkeuringsprocedure voor de door dit bedrijf vervaardigde software. Ter toelichting moge het volgende dienen.

¹ De Kiesraad wijst hier bij voorbeeld op de door de commissie op p. 36 van haar rapport genoemde invoering van het elektronisch gefaseerd stemmen. De commissie meent dat de Kiesraad bij dit onderwerp 'gevangen' was door Bureau Groenendaal. De Kiesraad adviseerde destijds positief over de invoering van elektronisch gefaseerd stemmen, terwijl Bureau Groenendaal zich hiertegen juist altijd sterk had verzet.

Datum

8 mei 2007

Ons kenmerk

2007-0000168251

Onderdeel

secretariaat Kiesraad

Blad

3 van 5

In de eerste plaats wijst de Kiesraad erop dat de ondersteuning die Bureau Groenendaal aan het centraal stembureau levert van wezenlijke betekenis is, maar dat het op zichzelf niet onmogelijk is de uitslag volledig handmatig, zonder de beschikbaarheid van uitslagberekeningssoftware, te berekenen. In het verleden gebeurde dit immers ook. Het zou wel nopen tot een forse extra inzet van personeel en leiden tot de noodzaak om, net als in het verleden, een langere tijdspanne te hebben tussen de dag van de stemming en de dag waarop de officiële uitslag wordt vastgesteld. Met de verkorting van de wettelijke termijn tussen stemming en eerste samenkomst van de Kamer (voor de dag waarop de uitslag wordt vastgesteld is geen termijn bepaald, maar dit dient uiteraard te gebeuren voorafgaand aan de eerste samenkomst van het vertegenwoordigend orgaan) is volledige handmatige berekening van de uitslag lastiger geworden. Het weekend tussen de aanlevering van de gegevens door de hoofdstembureaus op de vrijdag na de dag van de stemming en de maandag waarop de openbare zitting tot vaststelling van de uitslag plaatsvindt, wordt nu al volledig gebruikt voor de parallele handmatige berekening van het gros van de gegevens (alle gegevens met uitzondering van het aantal behaalde stemmen op het niveau van de kandidaten, aangezien dat teveel tijd zou kosten). De handmatige berekening op basis van de papieren processen-verbaal van de kiesdeler, de zetelverdeling en de toewijzing van zetels aan kandidaten wordt vervolgens naast de gegevens gelegd die door de programmatuur zijn gegenereerd. De kans op fouten in de uitslag ten gevolge van eventuele fouten in de programmatuur is zodoende zoveel mogelijk uitgesloten.

In de tweede plaats brengen wij onder uw aandacht dat de Kiesraad het niet zinvol acht voor de uitslagberekeningssoftware, zonder dat daarvoor een goedkeuringsprocedure bestaat, een aanbestedingsprocedure of marktconsultatie te starten. De Kiesraad heeft in het verleden gemeend dat het beter was hier eerst de weg te bewandelen van het bepleiten van een goedkeuringvereiste voor de gebruikte software. Introductie van een goedkeuringsprocedure zou enerzijds garanderen dat de programmatuur aan bepaalde eisen voldoet en onderling uitwisselbaar wordt, en er anderzijds toe kunnen leiden dat andere marktpartijen deze software ook konden gaan ontwikkelen. Voor deze aspecten heeft de Kiesraad de afgelopen jaren meerdere keren aandacht gevraagd bij de opeenvolgende bewindslieden van Binnenlandse Zaken.² Zolang daarover door uw voorgangers nog geen beslissing was genomen, achtte de Kiesraad het niet zinvol met een aanbesteding te beginnen.

Van belang is hier ook dat de Kiesraad in een keten opereert. Gegevens die in de uitslagberekeningssoftware worden ingevoerd zijn afkomstig van de hoofdstembureaus, die op hun beurt gegevens krijgen aangeleverd van de

² Korthedshalve zij hier verwezen naar de brieven genoemd in voetnoot 38 van het rapport van de commissie, p. 34.

Datum
8 mei 2007

Ons kenmerk
2007-0000168251

Onderdeel
secretariaat Kiesraad

Blad
4 van 5

gemeenten. Doordat de markt voor stemmachines voor het merendeel in handen is van Nedap-Groenendaal, wordt in de gemeenten waarin deze machines worden gebruikt gewerkt met de uitslagberekeningssoftware van Bureau Groenendaal. Indien de Kiesraad andere programmatuur zou gebruiken dan de hoofdstembureaus, zouden alle gegevens bij de Kiesraad immers moeten worden geconverteerd of handmatig ingevoerd (met de daaraan verbonden risico's van fouten).

Zonder goedkeuringsprocedure acht de Kiesraad het dan ook nog steeds niet zinvol om een marktconsultatie of aanbesteding voor de uitslagberekeningssoftware te verrichten. De Kiesraad is nog steeds van oordeel dat het nodig is om een goedkeuringsprocedure voor deze software in te voeren. De Kiesraad vindt het noodzakelijk aan de goedkeuring zodanige voorwaarden te verbinden (bij voorbeeld met behulp van de constructie van een logisch ontwerp), dat de goedgekeurde software onderling uitwisselbaar is. Gemeenten, hoofdstembureaus en andere gebruikers van de software, waaronder de Kiesraad, kunnen dan zelf na een offerte- of aanbestedingsprocedure kiezen van welke leverancier zij de software willen betrekken.

De Kiesraad merkt hierbij op dat hij betwijfelt of deze oplossing op korte termijn zal kunnen worden gerealiseerd. In de eerste plaats vergt invoering van een goedkeuringsprocedure voor uitslagberekeningssoftware naar het oordeel van de Kiesraad een formeelwettelijke grondslag, die thans niet wordt geboden door de bepalingen in de Kieswet. De software zal bovendien moeten aansluiten op de gebruikte stemmachines. Het ligt dan vermoedelijk voor de hand eventuele voorstellen voor wijzigingen in die machines, voortvloeiend uit het rapport van de Commissie inrichting verkiezingsproces, af te wachten. De Kiesraad acht het gelet op het voorgaande bijna onvermijdelijk bij de verkiezingen voor het Europese Parlement in 2009 nog met de bestaande software te werken. De software zelf geeft de Kiesraad overigens geen aanleiding tot klachten.

Een en ander neemt niet weg dat na het verschijnen van het rapport van de commissie inrichting verkiezingsproces een nieuwe goedkeuringsprocedure naar het oordeel van de Kiesraad zo snel mogelijk tot stand moet worden gebracht. De Kiesraad wordt hierbij graag betrokken. Nadat een dergelijke regeling in werking is getreden, zal de Kiesraad binnen die kaders een aanbestedingsprocedure starten voor de verkrijging van een licentie voor uitslagberekeningssoftware.

Samenvattend luidt het antwoord op de door u gestelde vragen als volgt:

- a. de Kiesraad heeft inmiddels overeenstemming bereikt met Bureau Groenendaal over de aanschaf van een licentie voor de ISS-programmatuur editie EK-2007;

Datum
8 mei 2007

Ons kenmerk
2007-0000168251

Onderdeel
secretariaat Kiesraad

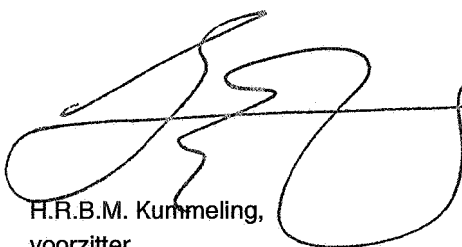
Blad
5 van 5

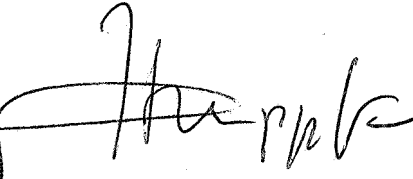
- b. de Kiesraad huurt Bureau Groenendaal niet langer in voor de algemene ICT-ondersteuning bij het berekenen van de uitslag, maar voert deze ICT-werkzaamheden nu zelf uit met behulp van de programmatuur op basis van een licentie. Bureau Groenendaal is wel te raadplegen in geval van problemen met de programmatuur (help-deskfunctie, een gebruikelijk beding in licentie-overeenkomsten);
- c. de Kiesraad acht het van belang dat er nu eerst zo snel mogelijk een goedkeuringsprocedure voor de gebruikte software komt. Dit vergt wetswijziging. Verder dienen de vereisten die in die procedure worden gesteld, vanzelfsprekend afgestemd te zijn op de gebruikte stemmachines. Een goedkeuringsprocedure garandeert enerzijds dat de programmatuur aan bepaalde eisen voldoet en anderzijds dat meerdere leveranciers onderling uitwisselbare programma's kunnen aanbieden. De programmatuur moet onderling uitwisselbaar zijn, omdat de Kiesraad, de hoofdstembureaus en de gemeenten in een keten werkzaam zijn. Zonder goedkeuringsprocedure is dat alles niet te realiseren en heeft het uitvoeren van een aanbesteding of marktconsultatie door de Kiesraad geen zin. Zodra een goedkeuringsprocedure is ingevoerd zal de Kiesraad binnen die kaders een aanbestedings- of offerteprocedure starten. Gelet op het vorenstaande is het vermoedelijk onvermijdelijk dat bij de Europese verkiezingen met de bestaande software wordt gewerkt. Dit is naar het oordeel van de Kiesraad niet onoverkomelijk, nu de kans op fouten in de uitslag ten gevolge van eventuele fouten in de programmatuur zoveel mogelijk is uitgesloten door de uitgevoerde parallelle handmatige berekeningen en controles.

Tenslotte wijst de Kiesraad erop dat het rapport van de commissie besluitvorming stemmachines ook andere aanbevelingen en conclusies bevat die de Kiesraad raken. De Kiesraad zou hierop graag in een mondeling gesprek met u ingaan.

De Kiesraad hoopt u met het vorenstaande voldoende te hebben geïnformeerd. Wij verzoeken u de in deze brief beschreven feiten en de weergegeven opvattingen van de Kiesraad aan de Tweede Kamer over te brengen.

DE KIESRAAD,
voor deze,

H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter

J. Schipper-Spanninga,
secretaris-directeur

17 april 2007

**Reactie van de Kiesraad op het rapport van de commissie Besluitvorming Stemmachines
(commissie Hermans-Van Twist)**

De Kiesraad heeft met belangstelling het eindrapport gelezen van de commissie Hermans-Van Twist over besluitvorming rond de stemmachines in het verleden. Het rapport bevat een interessante analyse van de positie en handelwijze van de verschillende betrokken instanties, waaronder de Kiesraad. Het rapport toont aan dat het dossier stemmachines inderdaad een "verweesd" dossier was.

De Kiesraad onderschrijft de aanbevelingen van de commissie over de keuring van stemmachines en softwareprogramma's. De aanbevelingen komen grotendeels overeen met eerdere adviezen van de Kiesraad. Het is tijd de inzet van stemmachines bij verkiezingen op een nieuwe leest te schoeien. De Kiesraad vindt het een goede zaak om de Kieswet aan een algehele herziening te onderwerpen. Bij die herziening verdienen ook tal van andere onderwerpen aandacht, zoals de registratieprocedure voor politieke partijen, de kiesrecht delicten en de toegankelijkheid van stemlokalen.

De commissie heeft ervoor gekozen de huidige voorzitter en leden van de Kiesraad niet te horen. De conclusies van de commissie over het handelen van de Kiesraad in het (recente) verleden behoeven op onderdelen nuancering.

De Kiesraad staat voor de vaststelling van een betrouwbare verkiezingsuitslag. Het vertrouwen van burgers in de gang van zaken bij verkiezingen is – op goede gronden - onverminderd groot. De betrouwbaarheid van de uitslag van verkiezingen staat niet ter discussie. De Kiesraad heeft zijn taken steeds in onafhankelijkheid van minister en andere partijen verricht. In de conclusie van de commissie dat de Kiesraad niet zelden "gevangen" zou zijn door Groenendaal Bureau voor verkiezingsuitslagen – al dan niet in een omhelzing - herkent de Kiesraad zich niet. De Kiesraad heeft meermalen gewezen op de kwetsbaarheden rond de inzet van dit bureau.

Een tweede onderdeel dat nuance behoeft zijn de opmerkingen over de rol van de Kiesraad bij de programmatuur voor uitslagberekening. Bij de organisatie van verkiezingen zijn vele verschillende partijen bij het Rijk en de gemeenten betrokken, die in één keten met elkaar samenwerken. Wijziging van één onderdeel van het proces kan niet zonder medewerking van andere partijen. Kiezen voor een ander uitslagberekeningsprogramma heeft alleen zin als dat programma ICT-matig aansluit op de door de minister goedgekeurde stemmachines. De Kiesraad pleit daarom al jaren voor een integrale aanpak van het gehele verkiezingsproces. Hij is verheugd dat dat nu gaat gebeuren.

De Kiesraad is van oordeel dat er, waar mogelijk, nu voortvarend moet worden gehandeld, zodat het dossier stemmachines weer de zorg krijgt die het verdient. Het opschorten van zaken die los staan van stemmachines tot na het verschijnen van het rapport van de commissie inrichting verkiezingsproces (de commissie-Korthals Altes) vindt de Kiesraad een slechte zaak. Dat geldt bijvoorbeeld voor de behandeling van de Wet financiering politieke partijen. Behandeling van deze wet kan onafhankelijk van de stemmachineproblematiek geschieden.